

REFİK HALİD KARAY'IN *YATIK EMİNE* ADLI HİKÂYESİNDE GÖRÜLEN AHLAK PROBLEMLERİ

Mustafa YİĞİTOĞLU*

ÖZET

Refik Halid Karay, yazdığı hikâyelerde okuyucuya gerçek hayattan kesitler sunar. Bu özelliğiyle onun eserleri birer sosyolojik vesika sayılabilir. Yazarın *Yatık Emine* adlı hikâyesi okura, bir hayat kadınının toplum tarafından ölüme nasıl terk edildiğini gerçekçi bir şekilde gösterir. Karay, bu hikâyede ahlak kaygısı taşıyan insanların düştüğü çelişkileri farklı bir bakış açısıyla ele alır ve toplumu dolaylı bir şekilde eleştirir.

Bu çalışmada, Refik Halid'in *Yatık Emine* adlı hikâyesinde tespit edilen bireysel ve toplumsal ahlak problemleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yatık Emine, ahlak, problem.

THE MORAL PROBLEMS IN REFİK HALİD KARAY'S STORY CALLED *YATIK EMİNE*

ABSTRACT

Refik Halid Karay, gives the reader a real life sections in his stories. Thanks to this feature, his works can be considered a sociological document. The author's story called *Yatık Emine* tells the readers how a prostitute was left to death by the society in a realistic way. Karay in this story, addresses contradiction of the people worried about morality in a different perspective and criticizes society in an indirect manner.

This study focused on the problems identified individual and social ethics in Refik Halid Karay's story called *Yatık Emine*.

Keywords: Yatık Emine, morality, problem

1. Giriş

Hikâye ve Gerçekçilik

"Hikâye nedir?" Bu soruya verilen cevaplar, hikâye ve gerçekçilik arasındaki bağın daha iyi anlaşılmasını sağlar. Tomris Uyar, hikâyenin 'gibiyi bulmak' olduğunu söyler ve ekler: "*Gerçeğin kendisine abanmadan, yaslanmadan, sanatta 'inandırıcı' olan gerçeği bulmak...*" (Uyar 2008, 153) Nevzat Üstün, "*İster somut bir olay olsun, isterse ruhsal bir durum... Gerçeği yansıtmaktır öykü.*" der. (Üstün 2008, 154) Gülten Dayıoğlu ise öyküde her şeyin apaçık olması ve

* Arş. Gör., Dicle Ü. Ziya Gökalp Eğt. Fak. Orta Öğr. Sos. Al. Eğt. Böl. Türk Dili ve Edb. ABD. El-mek: myigitoglu@windowslive.com

okuyucunun öze ulaşması gerektiğini belirtir ve “Okuyucu, öykü akışı içinde, gerçekleri kolayca kavrayıp kendini tanımalı; toplumdaki yerini saptayabilmelidir.” der.(Dayıoğlu 2008, 132) Hikâye ile ilgili bu görüşler, hikâye türünün gerçekçilikle olan ilgisinin kuvvetli olduğunu gösterir. Öyle ki hikâyenin tanımında da bu açıkça görülür: “Gerçekte olan ya da olması muhtemel olayları anlatan edebî türe hikâye denir.” (Kolcu 2006, 11)

Gerek hikâye türünde gerekse diğer edebî türlerde, muhtevanın oluşumunda yazarın gözlemleri ve iç dünyası önemli bir yere sahiptir. Hikâyede, diğer edebî türlere göre, gözleme daha fazla yer verildiği söylenebilir. Mehmet Kaplan bu durumu, “Hikâyeciler, şairlerin aksine, kendi ‘ben’lerinden çok ‘başkaları’ndan bahsederler.” şeklinde özetler. (Kaplan 2010, 10) Kaplan’ın bu görüşü Refik Halid için de geçerlidir.

Refik Halid Karay, sürgün edildiği yerlerdeki tecrübeleri neticesinde *Gurbet Hikâyeleri* ve *Memleket Hikâyeleri*’ni kaleme alır.

“1913 yılında Anadolu’ya sürgün edilen yazar, bu coğrafya parçasını tabii hususiyetleri, insanı ve burada sürdürülen hayat tarzı ile yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Edebiyatımız, sözünü ettiğimiz ayrılık sayesinde *Memleket Hikâyeleri*’ni kazanır... *Memleket Hikâyeleri*’nde İstanbul’da doğup büyüyen Refik Halid, Anadolu insanının karakteristik hususiyetlerini iyi tespit eder. Koca Öküz’deki Hacı Mustafa Ağa, Sarı Bal’ın kahramanları, Şeftali Bahçeleri’ndeki Agâh Bey, Yatır’daki Abdi Hoca ve Yatık Emine birer şahıs değil benzerlerine bugün dahi Anadolu’da sık rastladığımız değişik tiplerin temsilcileridir.” (Aktaş 1986, 139-140)

Karay’ın hikâyelerinde gerçekçilik etkili bir biçimde hissedilir. “Onun öykülerinin en büyük niteliği inandırıcı olmasıdır, tutarlılıktır.” (Erişenler, 2008: 73) Hikâyelerdeki olaylar, kişiler, mekânlar günlük yaşamda karşılaşılabilecek türdendir. Ali İhsan Kolcu; insanı, bağlı olduğu mekânla ele alan Refik Halid’in realist bir bakış açısına sahip olduğunu belirtir. (Kolcu 2008, 197)

Bu çalışmada, *Yatık Emine* hikâyesi örnek bir vaka kabul edilip hikâyedeki şahıslar ve olaylar hakkında, toplumun genel ahlak kuralları çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Ahlak Kavramı

İnsanların bir arada yaşayabilmesi için toplum bazı kurallar geliştirmiştir. Bunların bir bölümü, kanunlara dayanan ve doğrudan yaptırım olan hukuk kurallarıdır. Diğer bölümü de toplumun var olmasından süregelen örf ve âdetler gibi yaptırım daha farklı olan kurallardır. Bunların yanında dinî kurallar da toplumun yaşantısında önemli bir yere sahiptir. Bireyler, bu kurallara uyduğu oranda toplumla barışık yaşar. Bireylerin ve toplumun davranışlarını belirleyen genel kurallar göz önünde bulundurulduğunda *ahlak* kavramının kapsayıcı bir özelliğinin olduğu söylenebilir. Örneğin, hırsızlık hukuk kurallarında da dinî kurallarda da gelenek ve göreneklere de yanlış bir davranış olarak kabul edilir. Hırsızlık için, *ahlakî normlara uygun değildir*, sonucuna varılabilir.

Ahlak kelimesi *Türkçe Sözlük*’te şöyle tanımlanır:

“1. Bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda buldukları davranış biçimleri ve kuralları. 2. Belli bir toplumun belli bir dönemde bireysel ve toplumsal davranış kurallarını tespit eden inceleyen bilim. 3. İyi nitelikler, güzel huylar.” (TDK 1998, 48)

Ahlak Terimleri Sözlüğü’nde ise bu kavram detaylı bir şekilde ele alınır ve kelimenin birçok tanımı yapılır. Bu tanımlar genel olarak iki noktada yoğunlaşır: 1. Ahlak; seciyeler, huylar, alışkanlıklar bütünüdür. 2. Ahlak, bireyin ve toplumun davranış ilkelerini belirleyen kaidelerdir. Bu açıklamalarla birlikte ahlakın, bir bilim dalı olduğu da belirtilir. (Seyyar 2003, 11)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Bu çalışmada *ahlak kavramı, bireyin ve toplumun davranışlarını belirleyen kurallar bütünü* olarak ele alınmış ve bu doğrultuda değerlendirmeler yapılmıştır.

Hikâyenin Özeti

Yatık Emine hikâyesi, Refik Halid'in *Memleket Hikâyeleri* adlı eserinde yer alır. "1919'da kaleme alınan *Yatık Emine*, hikâyeleri içinde en uzun, en kuvvetli vaka üzerine kurulmuş olanıdır." (Aktaş 2004,75) Hikâyede olaylar şöyle gelişir:

Bir hayat kadını olan Yatık Emine, Ankara'da çeşitli olaylara sebebiyeti yüzünden Valilikçe, Ankara'ya iki saat uzaklıkta bir ilçeye gönderilir. Bu ilçe, yüksek ve sapa bir yerde olduğundan şehirle irtibat halinde değildir. Durağan bir hayatın hüküm sürdüğü bu yerde, gerek kadınlarda gerekse erkeklerde ahlak dışı davranışlara pek rastlanılmaz. Ahlaklı olmakla övünen ilçe sakinleri, Valiliğin bu uygulamasını tasvip etmezler ve tepkilerini göstermek için kaymakama bir heyet gönderirler. Ancak kaymakam, Valiliğin Yatık Emine'yi huyunu düzeltmesi amacıyla buraya gönderdiğini ve bunun kendileri için bir şeref olduğunu belirtmesi üzerine ilçe eşrafi geri adım atar.

Kasabaya gelen Yatık Emine'nin, kendisine yer bulununcaya kadar, hapishanede kalması uygun görülür. Ancak burada, iki kadın mahkûmun saldırısına uğrar. Bunun üzerine kaymakam, odacılarından biriyle görüşür ve Emine'yi evinde barındırması konusunda onu ikna eder. Yaşlı odacının karısı, Emine'ye bir müddet tahammül eder fakat sonunda onu yaka paça evden atar ve komşularıyla birlikte Emine'yi linç etmek isterler. Hastaneye kaldırılan Emine, burada bir müddet tedavi görür ve temizlik işlerine yardım etmeye başlar. Hastane memuru ile çıkan dedikodular sonucunda kaymakam, Emine'yi jandarma dairesinin bulunduğu bir eve yerleştirir. İş ve aş bulmada kaymakam dâhil hiç kimse ona yardım etmez. Kaderine terk edilen Emine, bir ara hastanede çalışan Gürcü gardiyan Server'le görüşür. Server, ona öteberi alır ve bir müddet bakar. Buna da tahammül edemeyen ilçe halkı, bölük komutanına şikâyete gider. Server, iki günlük uzaklıktaki köprü nöbetçiliğine sürgün edilir. Yine tek başına kalan Emine, sonbaharın kışa döndüğü bir günde, evinde donarak ölür.

2. Hikâye Şahıslarında Görülen Ahlak Problemleri

Yatık Emine

Valiliğin göndermiş olduğu tezkerede Yatık Emine, "uygunsuz takımından" kabul edilir. Emine'nin geçmişi hakkında hikâye boyunca pek bilgi verilmez. Eserin başlarında yazar, Emine'nin ağzından ailesi hakkında sadece şu bilgileri verir:

"... adım Emine, babamın adı Abdullah, anamınki Hüzmüz... Üç yüz yirmide (1904) doğmuşum, rumi hesap, hamidiyemde (nüfus kaydı) öyle kayıtlı imiş, kâğıdıma Yanık Emine yazmışlar amma o yanlış, bana Yatık Emine derler..." (Karay 1995, 14)

Emine'nin kendine has bir güzelliği vardır. Özellikle gözleri kendisine farklı bir güzellik katar. Karay, Emine'yi anlatırken sıfatlara sık sık başvurur:

"Emine zayıf, çelimsiz bir kadındı; fakat çirkin değildi. Duru beyaz, ufacık yüzü üstünde birbirine uygun insanı şaşırtacak kadar kara, kapkara ve parıl parıl iki gözü vardı... Bu gözlerin en önemli özelliği dişiliği idi; hırsını bir türlü yenemeyen, bir türlü cinselliği bastırılmayan bir kısrak bakışıyla erkekleri süzerken insanın, damarlarına bir ılık duyu yayardı. Bu etkiyi kendinde duymayan yoktu. Serseri müşterilerinden sık sık işinin düştüğü komiserlere, jandarma subaylarına ve hatta mutasarrıf valilere kadar kimin karşısına çıkarsa peçesini kaldırınca gözlerinin izini bırakır, birkaç gün arasına kendini düşündürür, hatırlatırdı. O harap, hasta, güçsüz vücudunun üstünde bu gözler ne kadar sağlam, ne kadar sağlıklı ve güçlü dururdu..." (Karay 1995, 17-18)

Yazar, Emine'nin dudaklarını da şu sözlerle metheder: "*Emine'nin dudakları da kendiliğinden fazla kırmızı, sanki boyalı gibiydi.*" (Karay 1995, 18)

Emine'nin bütün vasıflarını detaylı bir şekilde açıklayan Refik Halid şu sonuca varır: "*Özetle hangi toplumdansalsalar köylü veya memur, bütün erkekler Emine'nin karşısında, yürekleri üzerine isteğin, bir kanat gibi sürünüp geçtiğini duyarlardı.*" (Karay 1995, 18)

Fizikî yapı için sıfatlardan yararlanan Karay, Emine'nin kişiliğini anlatırken sıfatlardan ziyade davranışlarını ön plana çıkarır. Salt sıfatlarla yapılan bir tasvirin, kişiliği tanıtmada okuyucuya yeterince tesir etmediği söylenebilir. Yazar da Emine'yi daha iyi tanıtmak için okuyucuya, onun davranışlarını gösterir:

Hapishanede dayak yiyen Emine, diğer iki mahkûma karşı koymaz. Hakkını arama yoluna gitmez. "*İki mahpus baş başa verip konuştuktan sonra hiç yoktan bir kavga çıkardılar, Emine'yi iyi bir dövüldüler.*" (Karay 1995, 16)

Bir müddet ihtiyar odacının yanında kalan Emine, odacının eşinin ve mahalleli kadınların linç girişimine uğrar ve kendini savunmaz:

"Biraz sonra Emine'nin bohça gibi dışarı fırlatıldığı görüldü. O hiç ses çıkarmıyor, elleriyle başını esirgemeye çalışarak yerde yatıyordu. Öbürleri, sanki bu sessiz, hareketsiz vücut onları ısırtıyor, sokuyormuş gibi korka korka haykırarak, ara vermeden nalınlı ayaklarıyla vuruşturuyorlardı." (Karay 1995, 19)

Linç girişiminden sonra her tarafı yara bere içinde kalan Emine, jandarma nezaretinde hastaneye götürülür. Yolda jandarma Emine'ye cinsel tacizde bulunur. Emine yine sessiz kalır:

"Yolda iki defa düşmüş, fakat jandarmanın akıl almaz bir ahlaksızlıkla şurasına burasına attığı çizmelerin tekmeleri altında, kamçı zoruyla kalkan bir cılız at gibi burnundan korkunç sesler çıkarıp soluyarak kendini toparlayabilmişti." (Karay 1995, 19)

Emine'nin davranışlarında bir boyun eğme gözlemlenir. Yazar, onun *yatık* lakabını almasını da buna dayandırır:

"Daha iki saat önce, içinde ölü yatan temizlenmemiş bir yatağa onu soktular. Bayıldı, kaldı... İşte bunun için, böyle her zora katlanıp ne yapılsa sızılıtsız boyun eğdiğinden Emine'ye, Yatık Emine derlerdi." (Karay 1995, 19)

Emine'nin bu davranışları onun çekingen, içedönük, pasif bir kişilik olduğunu gösterir. O, sıradan bir tiptir.

"Tiplerin psikolojik ayrıntıları yoktur. Kalıplaşmış insan normlarına göre şekillenmiştir... Belli kalıpları aşamaz. Davranışları matematik düzen içersindedir. Önceden kestirilir... Tipten karakterliğe geçiş alanı, standart davranış biçimini aşmak olarak görülür." (Uç 2006, 478-482)

Emine standart davranışların dışına pek çıkmaz. Dört gün boyunca aç kalan Emine, ne bir huzursuzluk ne bir olay çıkarır. Sonunda açlığa dayanamaz ve kaymakamlığa dilekçe yazmak üzere bir arzuhalciye gider ve derdini anlatır:

"Dört gündür sıcak yemek yemedim, günah değil mi, beni buraya gönderdilerse açlıktan ölsün demediler ya; Ankara'da hiç olmazsa karnım doyardı... Gözlerim kararıyor!" (Karay 1995, 26)

Emine'nin hayat kadını olmasını yazar, bir kader kurbanlığına bağlar. Yazara göre o, istemeden bu yola girmiştir:

"Hayatın dayanılmaz bir sarsıntısı bu kadını bir defa yere kapatmış, sonra her halkası başka biçim sıkıntı ve katlanıştan yapılmış bir uzun, ağır zincir vücuduna dolanarak onu yaralıya,

Turkish Studies

bereliye sürüklemiş, paramparça etmişti. Bu, manevi değil adeta elle tutulur bir zincirdi. Bu, benzetme değil işin doğrusuydu. O her şeye ne derin bir boyun eğişle katlanmıştı.” (Karay 1995, 34)

Kader kurbanı olan Emine, kasabadaki ilk zamanlarında toplumun genel ahlakî kurallarına aykırı bir davranışta bulunmaz. Bir iş bulup çalışma niyetinde olan Emine'nin çaldığı tüm kapılar, yüzüne kapanır. Açlık ve barınma endişeleriyle karşı karşıya kalan Emine, Server'in kendisine yakınlaşmasına müsaade eder. Soğuk bir günde Emine'nin penceresini çalan Server, bir müddet sonra içeri davet edilir. Pencere önündeki bu diyalogu yazar şöyle anlatır:

“İkisi de düşüncelerinden geçenlere dalmış öyle, sessiz duruyorlar, bekliyorlardı. Server omuzlarını oynatarak: ‘Ayaz yapıyor bel!’ diye söylendi. Emine bu fırsatın üzerine bir kedi gibi atılarak:

—Gir içeri, kendini soğuklatırsın!..” (Karay 1995, 29)

Yatık Emine'nin kasabaya geldikten sonra sergilediği bu davranış, genel ahlak kurallarına aykırıdır. Bir kadın ve bir erkeğin nikâhsız olarak birlikte yaşaması, Anadolu'da gelenek ve göreneklere ters düşer ayrıca dinî kurallara da uymaz. Bu açıdan Emine'nin bu davranışı, kasaba halkı için onu ötekileştirmenin yolunu açar. Emine'nin içinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde, onun bu davranışı çaresizliğin bir neticesi olarak değerlendirilebilir. Aç kalma ve barınma kaygısı, birçok insanda olduğu gibi onda da bir taviz sürecini başlatır. Bu sürecin son noktası bireylerin kişiliklerine göre değişir.

Dal Sabri

Okuldan yeni mezun olan Sabri; ince, güzel ve endamlı bir delikanlıdır. “*Kıskançlık, utanma gibi duyguları ve bu duygulara ait görünüşleri daha yeni mektepten çıkmış bu gençte görüyoruz.*” (Aktaş 2004, 76) Yatık Emine'nin ilçeye sürgününden sonra Dal Sabri, bu konuyla ilgilenmek üzere kaymakam tarafından görevlendirilir. Kaymakamın bu görevlendirmesi onda farklı hisler uyandırır:

“Bunu okuyunca garip bir utangaçlıkla hafifçe kızardı; daha bu cinsten bir işe ilk rastlıyordu. Fakat çavuşa acemiliğinden renk vermemek ve çapkın görünmemek için kaşlarını biraz çatarak çok ciddi yapmak istediği bir sesle:

—Getirin onu buraya!” (Karay 1995, 11)

Emine'yi karşısında gören Dal Sabri, onun yüzüne bile bakmaz ve tehditler savurur:

“Bana bak dedi, Yatık Emine misin, Yanık Emine mi, her ne herze isen, bana onun gereği yok; burası Ankara değil, aklını başına al, uslu uslu otur, ufak bir uygunsuzluğunu duyarsam seni karakola çeker, eşek sudan gelinceye kadar döverim, kemiklerin kırılır anladın mı? Şimdi marş!” (Karay 1995, 14)

Emine'nin yüzüne bile bakmayan Sabri, ilçe eşrafının da hazır bulunduğu bir sohbette onun şanını daha iyi anlar. İl merkezinden yeni dönen tapu memuru, Emine'yi sorar:

“—Ayol, dedi, buraya bir kadın göndermişler, Emine mi, Ayşe mi, ne... Merkez komiseri Hacı Bekir Efendi bana, ‘Git de gözü onda gör, adamın yüreğini gıcıkıyor!’ dedi, doğru mu?” (Karay 1995, 20)

Bu soruyla Yatık Emine'yi hatırlayan Dal Sabri, hastane memuruna döner ve sorar:

“Sahi ne oldu Emine'ye, hâlâ yatıyor mu? ...

—Yok, kalktı, fakat hastanede; hademe kadın çocuk düşürdü de onun işlerine bakıyor! dedi. Eczanede herkes, birdenbire, kuşku ve duraksama dolu bir ağır suskunluğa daldı. Acaba

Turkish Studies

hastane memuru Yatık Emine'ye mi tutulmuştu? Kafir Urfalı, daha yeni de evlenmişti, fakat ona bir karı, beş karı yetişir mi?.." (Karay 1995, 20)

Bu noktadan sonra Sabri, kendinde bir eksiklik hisseder. O gözleri nasıl olur da göremez. Bu düşünceyle hastaneye gider ve Emine'ye ulaşır. Emine ile Sabri arasında şöyle bir diyalog geçer:

"Sabri, etrafın sessizliğinden, binanın loşluğundan cesaret aldı, birden başını çevirip gözlerini Emine'nin ta gözlerine dikerek:

—Nasıl, artık iyileştin mi?

Dedi. Bu cümlede, bu seste; istemeyerek fazla bir acıma, bir samimiyet vardı; hemen değiştirdi:

—Bir dayak daha yersen geberirsin ha!..

Diye ilave etti. Teğmenin yüreğinden geçen bu yufkalık Emine'nin gözünden kaçmamıştı.

Emine istekli, aç gözleriyle şimdi, korkusuzca, zevk ala ala bakıyordu; karşılıklı bakıyorlardı. Bu, iki taraf için de sıcak, sokulgan bir bakıştı." (Karay 1995, 22-23)

Emine'yi hastane memurundan kıskanan Dal Sabri, ona yeni bir ev bulur ve oraya yerleştirir. İlçenin dışında ve تنها bir yerde olan bu ev, Emine için mükâfat değil cezadır. Hastanede sıcak aş ve yatacak yeri olan Emine, yeni evinde hem aşı hem yatağa muhtaç olur. Dal Sabri'nin bu tutumu, bireysel hırsların bir sonucudur. Sabri'nin Emine'ye karşı hisleri düşünüldüğünde bu fikir daha da somutlaşır. Yazar, Dal Sabri'nin duyduğu isteği şu cümlelerle ifade eder:

"Sabri, enikonu hoşlandığı Emine'ye için için kızgındı; gözlerini unutamıyordu; fakat o kadar seviyesi düşük, bayağı bir kadındı ki, elini sürebilmesine imkân yoktu; işte bu imkânsızlık onu böyle kötü ve kıskanç ediyordu." (Karay 1995, 27)

Bir erkeğin bir kadından hoşlanması, toplumca yadırganmayan bir olaydır. Kadının statüsünün toplumun değer yargılarına aykırı olması, erkek için sorun teşkil edebilir. Ama bu durum, erkeğin ona ceza vermesini gerektirmez. Bir karşıt tepki geliştirme sonucu Sabri, hoşlandığı kadını suç unsuru olmadan cezalandırır. Amir pozisyonundaki bir kişinin böyle bir davranışa girişmesi, öncelikle kendi işinin gereğini ihmal etmesi anlamına gelir. Suç olmadan cezaya başvurmak, iş ahlakına göre doğru değildir. Cezanın fonksiyonlarından bahseden Ali Seyyar'a göre cezanın amacı, suçun önüne geçmek ve suçluyu ıslah etmektir. (Seyyar 2003, 80) Sabri'nin bu uygulamasında ne suç vardır ne de suçluyu ıslah etme amacı. Cezalandırılan fakat ıslah edilemeyen Emine, farklı yollara başvurur. Nitekim Gürcü Server'in kendisine yaklaşması, onu rahatsız etmez ve aralarında gayrimeşru bir ilişki başlar.

Emine'nin Gürcü Server'le münasebetini öğrenen Sabri, Emine'yi çağırır ve kılıcının kabzasıyla döverek şunları söyler:

"—Geldiğin gün sana uslu otur, yoksa kemiklerini kırarım dedimdi; al işte..."

Diye söyleniyordu. Her vuruşta biraz daha sakinleşiyor, yatamadığı bu kadını dövmekten tad alıyordu." (Karay 1995, 31)

Emine'nin temel sorunlarını çözmeye yanaşmayan Sabri, onu döverek bir kısır döngünün içine atar. Neticede Emine, kapı kapı dolaşıp dilenmeye başlar.

Gürcü Server

Emine, Gürcü Server'le hastanede tanışır. Kasaba ahalisine benzemeyen Server, hastanede çalışmaktadır. Server, Emine'ye hem hastanede hem de hastaneden çıktıktan sonra iyi davranır.

Turkish Studies

Emine'nin iyileşmesine yardımcı olan Server, birgün Emine'yi bir bostan kenarında, sulak serin bir yerde yemek yerken görür. Yazar, bu sahneyi ve Server'i şöyle anlatır:

“ Henüz yemeğini bitirmişti, arkadan biri:

—Ne o, Emine, gezmeğe mi çıktın kız!

Diye seslendi. Bu, hastanedeki Gürcü Server'di; meşe gibi sağlam, gürbüz bir delikanlı... Hiç çekinmeden gelip setin üstüne, Emine'nin yanına oturdu. O, şehirler görmüş, ne maceralar geçirmiş, yiğit bir adamdı; bu memlekette zevksizlikten bunalmıştı; kaçıp başka bir tarafa gidecekti ama askerliğini bitirememişti.” (Karay 1995, 27)

Emine ve Server muhabbeti artırır: “*Server bir sigara da Emine'ye sardı. Dumanları savura savura sıcaktan bunalmış bir doğa ortasında, akşama, hatta geceye kadar konuşup kaldılar.*” (Karay 1995, 28)

Bu buluşmadan sonra Server, Emine'ye daha fazla yakınlık gösterir.

“Ertesi gün Gürcü Server Ermeni kuyumcuya uğradı, o güne yetişmek üzere savatlı bir bilezik ısmarladı; sonra çarşığı dükkân dükkân dolaştı; pembe papatyalı, kocaman dallı ince bir kumaştan dokuz endaze(*) entarilik (orada fistanlık derlerdi) birkaç gaz boyaması aldı, biraz da yiyecek, içecek düzdü; bunların hepsini iki çikın yaparak akşam karanlığında Emine'nin evine götürdü. (Karay 1995, 28)

Server'in hediyelerini kabul eden Emine, onu pencere önünde bekletmeyerek içeri davet eder ve geceyi birlikte geçirirler. Server'in Emine'yle olan münasebetinin ilçede yayılması üzerine hastanede çalışan çavuş, durumu bölük yazıcısına bildirir. Bunun sonucunda Server, iki gün uzaklıktaki bir köprüye nöbetçi olarak sürgün edilir. Yazar, Server'i tanıtırken onun yiğit bir adam olduğunu ve bu kasabadan gitmek istediğini belirtir. Server'in sürgün edilmemesi durumunda, Emine'yle olan ilişkisinin nasıl sonuçlanacağını öngörmek, mevcut bilgilerle güçtür.

Server'in Emine'ye yaklaşımı, başlangıçta iyi niyetli olarak yorumlanabilir. Kimsesiz, yardıma muhtaç bir kadınla ilgilenmek, onun sorunlarına çözüm bulmak, insanî olarak takdir edilebilir. Ancak böyle bir kadınla adı belli olmayan bir ilişki yaşamak toplum tarafından kabul görmez. Nitekim Server'in, zaman zaman Emine'nin evine gitmesi kasabadaki huzursuzluğu daha da artırır. Bu açıdan bakıldığında Server'in bu davranışı, içinde bulunduğu toplumun genel ahlak kurallarına ters düşer.

Arzuhalci

Günlerce aç kalan Emine, kaymakamlığa dilekçe yazmaya karar verir. Bu amaçla arzuhalcilere başvurur. Arzuhalcilerin hiçbiri, Emine'ye yardım etmez. Kötü yola düşmüş bir kadına yardım etmenin, itibarlarına gölge düşüreceğine inanırlar. Emine, bütün arzuhalcilerin tek tek kapısını çalar. Sonunda yarı deli bir arzuhalci dilekçe yazmayı kabul eder. Yalnız Emine'nin parası çıkmaz:

“—Ne etsek ki, vallahi yok, olsaydı saklar mıydım ayol!

...Erkek düşünüyor. Emine de merhamete getiririm, diye sürekli anlatıyordu:

—Dört gündür sıcak yemek yemedim, günah değil mi, beni buraya gönderdilerse aklıktan ölsün demediler ya; Ankara'da hiç olmazsa karnım doyardı... Gözlerim kararıyor! ...Emine kalan parayı vermek istiyordu; öteki almıyordu: ‘Sende kalsın, kebab ye!’ diyordu.” (Karay 1995, 25-26)

Yarı deli diye pek itibar görmeyen bu adam, şu sözleriyle Emine'nin içinde bulunduğu çıkmaz durumu açık bir şekilde özetler:

Turkish Studies

“—Bunlarda akıllıca iş arama... Seni sürerler, nasıl geçineceğini düşünmezler; açlık bu, ne yapacaksın, gene önüne gelenle düşüp kalkacaksın... Yarın hadi yeni bir olay, buradan da bilmem nereye; oradan da başka bir cehennemın bucağına... (Karay 1995, 26)

Arzuhalci, Emine ekmek çalarken yine görünür. Emine’yi dövmek isteyen fırıncılara tepki gösterir ve söyledikleriyle herkesi düşündürür:

“... elini uzattı, tezgâhın üzerinden sıcak, beyaz bir okkalık yakaladı, ortasından böldü, iri bir parçayı hemen ağzına attı. Çıraklar koşular elinden almaya, ağzındakini çıkarmaya uğraşıyorlardı. O sırada biri yetişti, çocuklara birkaç tokat attı, fırıncıya bir küfür patlattı:

—Hele itlere bak, aç olmasa karı ekmeği kapar mıydı be...

Diye bağırıldı. Bu, arzuhalci idi, geçerken görmüş, dayanamamış, işe karışmıştı.” (Karay 1995, 35)

Genel olarak olumlu bir karakter olan Arzuhalci, Emine’ye yardımcı olur. İslamiyet’te, toplumsal barış ve huzur için yardımlaşmak önemli bir etmendir. Hz. Ali, “*İmdat dileyene yardım etmek, kaygıyla nefes aldirmek, büyük günahların kefareterindedir.*” der. (Seyyar 2003, 444) Arzuhalci, Emine’ye iki defa yardım eder. Ancak bir ara Emine’yle konuşurlarken dükkânın camekânının önünde bekleyen üç dört kişinin alaylı bakışları üzerine Arzuhalci sinirlenir ve Emine’yi yaka paça dükkândan dışarı atar. Yazar bu davranışı, onun zaman zaman tutan deliliklerine bağlar.

Diğer Şahıslar

Hikâyede ana karakterlerle birlikte kaymakam, ihtiyar odacı ve karısı, Rum eczacı, tapu memuru, hastane idare memuru, çavuş ve arkadaşı, fırıncı gibi fon karakterler de mevcuttur. Fon karakterlerinin geneli Emine’ye karşı kasaba halkına paralel bir tutum sergiler. Kaymakam, linç girişimine uğrayan Emine için “Geberseydi de kurtulsaydık!” der. (Karay 1995, 19) Rum eczacı, Emine’nin yaralarını yıkayıp, temizledikten sonra parasının nasıl karşılanacağı endişesine düşer. Tapu memuru, Emine’yi ilçe eşrafının toplandığı bir ortamda ifşa eder. Hastane memuru, Emine’nin dedikodusunu yapar. Fırıncı, Emine’nin *tayınına* göz koyar. Çavuş ve arkadaşı Emine’den faydalanmak ister.

Fon karakterlerin çoğunda görülen bu yanlış davranışlar, sosyal sorumluluğun gelişmediği birçok toplumlarda görülebilecek seviyededir. Ancak çavuş ve arkadaşının şu davranışı, ahlakî bozukluğun derecesini göstermesi açısından önemlidir:

Emine’den faydalanmak isteyen çavuş ve arkadaşı, Emine’nin evinin yolunu tutarlar. Ekim ayının karlı bir gününde ite kaka eve ulaşırlar. Ancak Emine, soğuktan ve açlıktan ölmüştür. Bu trajik ölüm karşısında hiçbir şey hissetmeyen çavuş ve arkadaşı yetişememenin vermiş olduğu üzüntüyle yakınırırlar. Bir müddet Emine’nin ölü bedeniyle ilgili akıllarından kötü şeyler geçiren çavuş ve arkadaşı, sonra bu düşüncelerinden vazgeçerler. “*Görüldüğü gibi bu iki adam kadının ölü bedeni hakkında bile kötü şeyler düşünecek kadar bozuk bir ahlak anlayışına sahiptir.*” (Balkan 2010, 27) Ölüm bile bu kişilerin vicdanlarına tesir etmez.

3. Hikâyede Görülen Toplumsal Ahlak Problemleri

Fertlerin Açlıkla İmtihanı

İnsanların duydukları ihtiyaçları Maslow, *ihtiyaçlar hiyerarşisi* adı altında bir piramit şeklinde tasavvur eder. Bu piramidin en altında, yani yaşamın devam edebilmesi için gerekli şartların asgarisinde, insanların fizyolojik ihtiyaçları bulunur. (Budak 2009, 369) Organizma olarak insan bedeni, yaşamını devam ettirebilmek için besine ihtiyaç duyar. Besin ihtiyacı giderilmeyen bir organizma er ya da geç ölür.

Yatık Emine hikâyesinde Emine, ilçe halkı tarafından dışlanır. Kendisine bir parça ekmek bile fazla görülür. Açlık içgüdüsüyle kapı kapı dolaşan Emine'ye kimse yardım etmez. Yazar bu durumu şöyle açıklar:

“Artık soğuklar da başlamıştı; yağmurların ardı arası kesilmiyor, bazen sulu sepken kar bile düşüyordu. Mahalle aralarında dolaşan Emine fırını tüten evlerin kapısını çalıyor, ekmek dileniyordu; ama ekmek yerine ‘Daha çıkmadı’ yahut ‘Fırına salmadık’ gibi ters cevaplar alıyordu.” (Karay 1995, 33)

Kasabalının Emine'ye olan bu tavrı ilk günden beri süregelir. “*Kasabada kimse Yatık Emine'ye ev vermek istemiyor, hiçbir mahalle onu almaya katlanamıyordu. Memlekette içten içe kaynayan bir hiddet, bir hoşnutsuzluk vardı.*” (Karay 1995, 15)

Bir ara Dal Sabri, kendi hissesinden günde bir ekmek vermek üzere fırıncıya emir gönderir fakat fırıncı bir müddet sonra ekmek vermek istemez.

“—Paşam, dedi, affet, o kötü karıya ben artık ekmek mekmek vermem, çarşı ortasında haysiyetimi bir paralık ediyor.

Dal Sabri o sırada eşkiya işleriyle çok meşguldü; öfkeliydi:

—Kes, dedi, gebersin kahpe!” (Karay 1995, 36)

Yatık Emine'yi açıklıkla yüz yüze bırakan kasaba halkı, bilerek ya da bilmeyerek onun gayrimeşru yollara başvurmasına sebep olur. “*Bir kadına ‘kötü kadın’ damgasını vurmamak kolaydır; ama eğer bu kadın ıslah edilecekse bunun yolu o kadını sürmek, aç ve evsiz bırakmak, toplumdaki dışlamak değildir.*” (Balkan 2010, 34) Ahlakı düzeltilmek üzere kasabaya gönderilen Emine, çaresizliği sonucunda ekmek çalma girişiminde bile bulunur. Bir insanı açıklıkla yüz yüze bırakmak o insanın, kısa vadede kendisi için uzun vadede ise toplum için potansiyel bir tehlikeye dönüşmesine sebep olabilir.

Emine'yi, toplumun ahlakını korumak kaygısıyla cezalandıran kasaba halkı, aslında kendi toplumsal değer yargılarını da riske atar. Bu tavır, bir kısır döngünün başlangıcıdır. Nitekim Emine, Gürcü Server'le birlikte olmaya başlayarak yine toplumsal normların dışına çıkar.

Dedikodu

Kapalı ve küçük toplumlarda dedikodunun, büyük toplumlara göre daha yaygın ve yönlendirici olduğu söylenebilir. Emine'nin sürgün edildiği kasaba, kapalı ve küçük olduğundan dedikodunun sonuçları rahatlıkla görülür. Emine kasabaya gelmeden namı duyulur. İki ay evvel izine giden tapu memuru, kasabanın ileri gelenlerinin bulunduğu bir ortamda söz alır:

“—Ayol, dedi, buraya bir kadın göndermişler, Emine mi, Ayşe mi, ne... Merkez komiseri Hacı Bekir Efendi bana, ‘Git de gözü onda gör, adamın yüreğini gıcıkıyor!’ dedi, doğru mu?” (Karay 1995, 20)

Emine sadece belli başlı yerlerde değil kasabanın her yerinde çekiştirilir. Refik Halid şu örnekleri verir:

“Memlekette içten içe kaynayan bir hiddet, bir hoşnutsuzluk vardı. Kahvelerde toplanan erkekler, çeşme başlarında biriken kadınlar hep bu işi konuşuyorlar:

—Hele hükümetin ettiğine bak, kötü karıları gönderecek bizim memleketi mi bulmuşlar?.. Diye söyleniyorlardı. Valiliğin bu kirli hediyesi onurlarına dokunmuştu.” (Karay 1995, 15)

“Kadınlar ona baktıkça şaşırıyorlardı. Ankara’da bu cılız, sıska için mi adamlar birbirlerini vurmuş, kocalar karılarını boşamış, kasaba karmakarışık olmuştu.” (Karay 1995, 17)

Turkish Studies

“Erkeklerde merak daha çoktu: ‘Acep ne biçim karıymış ki bu...’ diye topladıkları dere boyunda konuşurlar, fakat evlerinde sormaya cesaret edemeyerek kafalarında Emine’yi büyütürlerdi.” (Karay 1995, 17)

Küçük yerleşim merkezlerinde meydana gelen bir olay, kısa süre içerisinde tüm sakinlere ulaşır. Emine’nin kasabaya gelmesiyle birlikte herkes onun yaptıklarını takip eder. Kasaba halkı Emine’nin ölümüne kadar çarşıda, pazarda, her yerde ondan bahseder. Bütün halkın böyle bir gayret içersine girmesi dikkat çekicidir.

Dedikodunun insana vermiş olduğu farklı bir zevk vardır. Descartes’a göre bu zevkin esas temeli, başkalarını düşürürken kendimizi yücelttiğimizi sanmamızdır. (Descartes 1960, 46) Dedikodudan kaçınmak konusunda da Pazarlı şunları söyler: “Gerçekten başkalarının dedikodularını yapan kimseler asıl kendi küçüklüklerini ortaya koyarlar. Tutulacak en iyi yol, bu gibi dedikoduları âdet haline getiren kimseleri dinlememek veya onunla beraber oturmamaktır.” (Pazarlı 1980, 280) Yunus Emre’nin şu beyti de gaybet yapanın neticede iflah olmayacağını belirtir:

“Kimün kim agz’inde gaybet ola

Sorusuz cümle yirde ol mât ola ” (Tatçı 1991, 115)

Toplumsal bir yara olan dedikodu, *Yatık Emine* hikâyesinde üstü kapalı bir şekilde eleştirilmiştir. Yazar, bu olgunun insanları nasıl etkilediğini ve nelere sebep olduğunu anlatmaya çalışır. Hikâyenin tamamı göz önünde bulundurulduğunda, kahramanı ölüme götüren süreçte dedikodunun önemli bir yere sahip olduğu görülür.

Toplumsal Dışlama

Topluluk halinde yaşayan insanlarda, doğal olarak sosyal bir duygu da oluşur. Sosyal duygunun geliştiği toplumlarda insanlar, diğer insanlara ilgi göstermeyi bir vazife sayarlar. Bu tür toplumlar, her ferdi bir birey kabul edip onu topluma kazandırma gayesi taşır. İnsanlar, bireyleri toplumdan soyutlamanın getireceği tehlikenin farkındadır. Adler, kişileri suçluluğa götüren nedenlerin başında *ihmal edilmenin* olduğunu söyler. Sosyal duygunun yetersiz olduğu bir toplumda ihmal edilen bireyler, suç işlemeye daha meyillidir. (Adler 2007, 86) *Yatık Emine* hikâyesinde sosyal duygunun zayıf olduğu iddia edilebilir. Çünkü insanlar bireyleri kazanma gayesinde değillerdir. Emine’nin çarşı pazar, düşe kalka dilenmesi neticesinde kaymakama çıkan kasaba eşrafının söyledikleri, Emine’nin bu kasabada barınmasının mümkün olmadığını gösterir. “*Burası namuslu bir kasabaydı, o karı açlıktan geberir, fakat kimseden yardım görmezdi; günahı, başka bir yere defetmek için bir defa vilayete yazılsa uygun olurdu...*” (Karay 1995, 34)

Hayat kadınlarının içinde bulunduğu durumu tasvip etmeyen birçok insan, çelişkili bir şekilde, onların topluma kazandırılmasına da sıcak bakmaz. Elif Şafak’ın *Aşk* romanında bir fahişe olan Çöl Gülü’nün söyledikleri bu durumu özetler:

“Bunca senedir bu beter yolun yolcusuyum, anlamadığım bir şey var. Nasıl olur da insanlar habire fuhuşa karşı olduklarını ve fahişelere acıdiklarını söyledikleri hâlde fuhuş yapan bir kadının tövbe edip hayata sil baştan başlamasına fırsat tanımazlar? ‘Mademki bir kere düştün batağa, hep orada kal’ derler âdeta. Bilmem ki nedendir. Tek bildiğim şu: Bu dünyada pek çok insan başkalarının sefaletinden beslenir.” (Şafak 2009, 151-152)

Çöl Gülü eninde sonunda genelevden kaçır ve Mevlana’ya sığınır. Şems ve Mevlana Çöl Gülü’ne sahip çıkarlar. (Şafak 2009, 328) Ancak Emine, Çöl Gülü gibi şanslı değildir. Toplum Emine’yi dışlayarak onu ölüme terk eder.

Turkish Studies

Sosyal Baskı

Bireyin, toplumsal değerlere aykırı davranması neticesinde, birey ve toplum arasında bir çatışma meydana gelir. "...*Refik Halid Karay'ın öykülerinde güçlü bir dram, bir çatışma, kişinin iç çatışması ile kişinin toplumsal ve fiziksel çevreyle çatışması vardır.*" (Erişenler 2008, 72) Bireyin toplumla çatışması, sosyal baskıyı da beraberinde getirir.

Yatık Emine hikâyesinde bireyle toplumun çatışması genel olarak ahlakî normlardan kaynaklanır. Ahlakî çatışma için şu tanım yapılır: "*Toplumsal değerlerden farklı değerlere sahip olan kişilerin, toplumun millî ve manevî değerlerine karşı gelmeleri sonucunda şahsi ve toplumsal düzeyde ortaya çıkan çatışma.*" (Seyyar 2003, 24)

Toplumun değer yargularıyla çatışan bireyler, doğrudan ya da dolaylı olarak bir yaptırıma maruz kalırlar. Bu yaptırımlar, bazen toplumdaki münferit kişilerce doğru kabul edilmez ve bu kişiler aykırı davranışlarda bulunabilir. Toplum, kendini oluşturan bireyler üzerinde bir otokontrol oluşturur ve sosyal bir baskı gerçekleştirir. Bireylere yapılan sosyal baskı özgür iradenin yok olmasına sebep olabilir. *Yatık Emine* hikâyesinde bu duruma örnek oluşturabilecek durumlar gözlemlenir. Açlıkla yüz yüze olan bir insana bir lokma ekmek vermek, vicdan sahibi olan birçok kişide görülen bir durumdur. Ama toplumsal baskı, insanlarda vicdanî duyguların devreye girmesini engeller. Nitekim hikâyede, Emine'nin hâlini gören bir polis memuru ona yardım etmek ister. Ancak amiri buna müsaade etmez. Yazar bu meseleyi şöyle anlatır:

"Bir aralık polislerden biri, yeni kaydolmuş bir delikanlı, merhamete geldi, çantasını açtı, bir kuruş çıkardı. Bir kuruş koca bir ekmek demektir. Lakin nasılsa bu sadaka hazırlığı komiserin gözüne ilişti; tutuşmuş gibi bir hamlede gözleri dönmüş, kendisini dışarı attı:

—Verme, verme! diye bağırıldı...

Emine'nin uzattığı el boşa kaldı. Hayatın dayanılmaz bir sarsıntısı bu kadını bir defa yere kapatmış, sonra her halkası başka biçim sıkıntı ve katlanıştan yapılmış bir uzun, ağır zincir vücuduna dolanarak onu yaralıya, bereliye sürüklemiş, paramparça etmişti. Bu, manevî değil adeta elle tutulur bir zincirdi. Bu, benzetme değil işin doğrusuydu. O her şeye ne derin bir boyun eğişle katlanmıştı. Fakat bu kadar hayınlığa şimdiye dek rastgelmemişti." (Karay 1995, 33-34)

Hikâyede sosyal baskının görüldüğü diğer bir olay da arzuhalcilerin takındığı tavidir. Mağduriyetini anlatmak isteyen Emine, bir dilekçe yazmaya karar verir. Fakat hiçbir arzuhalci ona yardım etmez. Kendilerini saygın ve şerefli olarak gören arzuhalciler, halk nazarında küçük düşme ve müşteri kaçırma endişesiyle Emine'yi geri çevirirler. Sadece, yarı deli bir arzuhalci Emine'ye yardım eder.

Sonuç

Yatık Emine hikâyesi, toplumda yaşanmış ya da yaşanması muhtemel bir olayı ele alır. "*Bu eserde, düşkün fakat acıma ve sevmeye duygularıyla dolu bir kadının, aşırı namuslu, aşırı dindar görünüşlü fakat acıma ve sevmeye duygularından yoksun insanlar arasındaki acıklı hayatı anlatılmıştır.*" (Kudret 1987, 200) Düşmüş bir kadın olan Emine, içinde hâlâ insani değerler taşımasına rağmen onu hakir gören insanlar bu duygulardan yoksundurlar. Bu kişiler, bir taraftan Emine'ye lanet okurken diğer taraftan ondan istifade etmeye çalışırlar. Bu durum, kişilerin kendi değer yargularıyla çeliştiğini gösterir. Yazara göre, asıl sorun Emine'de değil onu ahlaksızlığın merkezine yerleştiren toplumdur. Emine'yi dışlayan, açlıkla yüz yüze bırakan ve ona sosyal bir baskı uygulayan kişilerin bu davranışları, gerçek anlamda ahlak kurallarına aykırıdır. Refik Halid, *Yatık Emine*'ye karşı toplumun genel tutumunu eleştirir ve yapılmaması gereken davranışları ikna edici bir dille anlatır.

Hikâyenin başında Valiliğin, Emine'yi ahlakını düzeltmek üzere kasabaya göndermesi iyi niyet açısından önemlidir. Kant'ın ahlak felsefesi iyi niyetin önemini vurgular. Ona göre, “*Bir eylemin ahlaksal değeri başarısında, sonucunda değil eylemin arkasındaki düşünüştedir.*” (Akarsu 1982, 208) İslamiyet'te de amellerin niyetlere göre olduğu belirtilir.

İyi niyetle başlayan bu hikâye, Emine'nin açlıktan ve soğuktan ölmesiyle kötü bir şekilde sonlanır. Hikâyenin bu şekilde son bulması nerede yanlış yapıldığı sorusunu akıllara getirir. Geniş bir perspektiften düşünüldüğünde Valiliğin uygulamasındaki temel sorun, *gizlilik* ilkesinin ihlal edilmesidir. Mevlana'nın “*Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.*” öğüdünün olayın başından itibaren devre dışı kalması, olayları bu kötü sona ulaştırır. Bir hayat kadınının topluma kazandırılması için önceki hayatının ifşa edilmemesi gerekir. Aksi takdirde toplum bütün dinamikleriyle onu reddetme çabasına girer. Öyle ki hikâyede Emine'ye ahlakını düzeltmek için fırsat tanınmamış ve çıkış yolu olarak ölüm gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

- ADLER Alfred (2007). **İnsan Tabiatını Tanıma** (Çeviren: Ayda Yörükân), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKARSU Bedia (1982). **Ahlak Öğretileri**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AKTAŞ Şerif (1986). **Refik Hâlid Karay**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- AKTAŞ Şerif (2004). **Refik Halit Karay**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BALKAN Ayşe (2010). **Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Sosyal Tenkit**, İstanbul: Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- BUDAK Selçuk (2009). **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- DAYIOĞLU Gülten (2008). “Öykü Nedir”, **Türk Dili Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, S.286, s.132
- DESCARTES (1960). **Ahlâk Üzerine Mektuplar** (Çeviren Mehmet Karasan), Ankara: Maarif Basımevi.
- ERİŞENLER Sâti (2008). “Refik Halid Karay'ın Öyküleri”, **Türk Dili Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, S.286, s.65-75
- KAPLAN Mehmet (2010). **Hikâye Tahlilleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARAY Refik Halid (1995). **Memleket Hikâyeleri**, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- KOLCU Ali İhsan (2006). **Öykü Sanatı**, Konya: Salkımsöğüt Yayınevi.
- KOLCU Ali İhsan (2008). **Millî Edebiyat II**, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- KUDRET Cevdet (1987). **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- PAZARLI Osman (1980). **İslâmda Ahlâk**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- SEYYAR Ali (2003). **Ahlâk Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)**, İstanbul: Beta Yayınları.
- ŞAFAK Elif (2009). **Aşk**, İstanbul: Doğan Kitap.
- TATÇI Mustafa (1991). **Yunus Emre Divânı Risâlet'ün-Nushiyye III**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

-
- UYAR Tomris (2008). “Öykü Nedir”, **Türk Dili Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, S.286, s.153
- ÜSTÜN Nevzat (2008). “Öykü Nedir”, **Türk Dili Türk Öykücülüğü Özel Sayısı**, S.286, s.154
- Türk Dil Kurumu (1998). **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- UÇ Himmet (2006). **Roman Eleştiri Terimleri**, Ankara: Bizim Büro Basımevi.